

BIBLICAL TOPONYMS IN THE CEREMONIAL TEXTS FROM THE RITUAL OF COLINDAT IN THE VALLEY OF ALMĂJ, THE CARAȘ-SEVERIN COUNTY

Maria VÂTCA

West University of Timișoara

Abstract: The purpose of this paper is to discuss several biblical toponyms that are present in the ceremonial texts (carols, Star songs, religious songs) specific to the winter holidays from Valea Almăjului, Caraș-Severin county. We will focus, of all these, on the following place names: Bethlehem (with the formal variants Vitleem, Vifleem, Vicleem), Eden, Jerusalem (with the variant Rusalim), as well as the river Jordan, as the place for the baptism of Jesus Christ – the main character of Christmas.

Besides the occurrences of the names mentioned according to biblical writings, the attribution of some symbols (as constitutive elements of the concrete represented notions) is sometimes to be noted; also, the transpositions in contexts with personifications or adaptations to the traditional Romanian reality for these toponyms.

As characteristic forms of the oral creation – due to their transmission through speaking –, in the traditional village community, carols or Star songs present a large variety which has been noted in the texts collected from the studied area.

Keywords: caroling, traditional culture, symbol, toponym, Valea Almăjului.

De-a lungul timpului, odată cu dezvoltarea societății, obiceiurile, ceremoniile sau riturile au fost supuse unor transformări, cu repercusiuni evidente în structura actelor, ceea ce obligă, prin dinamica internă a fenomenului cultural, la tratarea acestora ca proces, printr-o viziune diacronică¹. Uneori, ele își pierd, în bună măsură, sensul inițial, devenind o simplă marcă a festivității, cu caracter înveselitor, fiind golite de sensurile primare².

După cum se știe, creativitatea în sfera culturii tradiționale orale nu are ca scop modernizarea, deși acest aspect atinge fragmentar spațiul amintit³. Astfel, atât creațiile de tip folcloric (cu variantele lor), cât și celelalte părți constitutive (îmbrăcăminte, recuzită) păstrează structura și semnificațiile existente, fapt remarcat și în textele ceremoniale din Valea Almăjului, în care se disting o multitudine de simboluri ce-și păstrează valorile inițiale, chiar dacă, la ora actuală, obiceiurile în cadrul cărora se regăsesc sunt mai mult la nivel spectacular.

Cultura orală, cu precădere în manifestările ei rituale, abundă în simboluri – elemente substitutive ale comunicării, care, la rândul ei, constituie liantul principal al oricărei grupări sociale. În acest sens, colindatul presupune o serie largă de simboluri (prezente în acțiune, texte, vestimentație, recuzită, darurile primite ca recompensă), acestea fiind de factură fie religioasă, fie magică, iar comunicarea lor nu încetează odată cu terminarea actului ritual, ci,

¹ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999, p. 20-21.

² Id., *ibid.*, p. 36-37.

³ Ioan Viorel Boldureanu, *Etimologie și folclor. Cultură tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, p. 18.

în timp, mesajul este contemplat „ca un ecou al actului faptic, conferind manifestării un caracter remanent”⁴.

Valea Almăjului⁵, regiune care constituie domeniul de interes pentru studiul de față, a conservat (din perspectivă etnofolclorică), până astăzi, o seamă de obiceiuri și tradiții. Ca atare, simbolurile întâlnite în cadrul obiceiurilor de iarnă rămân un subiect demn de studiat, știut fiind faptul că ele sunt cuprinse într-o perioadă importantă pentru viața satului tradițional.

Ne propunem, în continuare, să luăm în discuție câteva toponime biblice prezente în textele ceremoniale (colinde, cântece de stea, tropare) specifice sărbătorilor de iarnă din Almăj. Dintre acestea, vom avea în vedere următoarele nume de locuri: *Betleem* (cu variantele formale *Vitleem*, *Vifleem*, *Vicleem*), *Eden*, *Ierusalim* (cu varianta *Rusalim*), precum și râul *Jordan*, ca loc al botezului lui Iisus Hristos – personajul central al Crăciunului.

Pe lângă ocurențele denumirilor menționate, în concordanță cu scrierile biblice, sunt de remarcat, uneori, atribuirea unor simboluri noțiunilor concrete reprezentate și adaptările în contextul tradițional românesc a acestor toponime. Creații orale, transmise prin viu grai în comunitatea rurală autohtonă, colindele și cântecele de stea au diferite variante, fapt identificat inclusiv în textele culese din arealul studiat.

În afară de corpusul deja publicat de specialiști, am întreprins câteva cercetări de teren în zonă, în urma cărora am adunat informații despre textele ceremoniale care formează repertoriul obiceiurilor de iarnă. Cu toate acestea, demersul de față nu-și propune, nici pe departe, a fi integrator, deoarece nu am avut acces la transcrierea exactă a colindelor / cântecelor de stea, iar multe dintre ele nu au putut fi încă recuperate.

*

BETLEEM (în limba ebraică – „casa pâinii”), cunoscut în scrierile biblice și sub numele de *Cetatea lui David* (în vechime – *Efrata*), este un oraș situat lângă Ierusalim, locul de naștere al lui Iisus Hristos⁶. E un nume frecvent amintit în colinde, cu diferite variante formale: *Viflaim*, *Vitleem*, *Vifleem* ori *Vicleem*.

Unul dintre cele mai cunoscute texte din Valea Almăjului, cântat cu precădere în bisericile de rit ortodox, dar nu numai, este, fără îndoială, *O, ce veste minunată*, cu mai multe variante, dintre care o redăm pe următoarea, cunoscută și folosită și odinioară în localitatea Gârbovăț: „O, ce veste minunată / la **Vifleem** ni s-arată, / astăzi S-a născut / Cel făr’ de-nceput, / cum au spus prorocii”⁷. Prezența numelui localității indică locul în care S-a născut Iisus, punct semnificativ de unde începe răspândirea unei vești neobișnuite.

⁴ Ovidiu Papană, *Colinda în Mehala: o restituire necesară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004, p. 45.

⁵ Acest areal mai este cunoscut sub numele de *Țara Almăjului*, *zona Almăjului* sau *Almăjul* și este situat în partea de sud-est a actualului județ Caraș-Severin, fiind străbătut de râul Nera (Nergăniul) și cuprinzând următoarele localități: Bănia, Borlovenii-Noi, Borlovenii-Vechi, Bozovici, Dalboșeț, Gârbovăț, Lăpușnicu-Mare, Mocerîș, Pătaș, Prigor, Prilipeț, Putna, Ravensca (sat de cehi), Rudăria (astăzi – Eftimie Murgu), Șopotu-Nou (cu satul Stancilova), Șopotu-Vechi.

⁶ J. D. Douglas, *Dicționar biblic*. Traducere de Liviu Pup și John Tipei, Oradea, Societatea Misionară Română, Editura Cartea Creștină, 1995, p. 147.

⁷ Elena Surulescu, 61 de ani, învățătoare, Gârbovăț.

În mai multe localități din Almăj circulă colinda *Mare minune*; vom reda mai jos o variantă a acesteia, cântată la Dalboșeț: „Mare minune s-arată / În **Vifleem** astă dată / De îngeri și de păstori, / Păcurarii de la oi. (bis)”⁸. De altfel, multe colinde ori cântece de stea se cântă cu precădere în spațiul bisericesc. La ora actuală există culegeri editate în diferite locuri, care prezintă particularitățile zonelor de unde au fost culese și tipărite, ceea ce a permis preluarea a diverse texte nespecifice arealului studiat, ajungându-se, astfel, la nenumărate variante ale acestora. Dintre cele mai folosite le redăm pe următoarele: „Că El astăzi în **Vifleem** / S-a născut, S-a născut, / precum au vestit prorocii / de demult.” (*Veniți astăzi, credincioșii*); „În **Vifleem** azi / E mare minune, / Fecioara curată (Fecioara Maria) / Fiu născu în lume.” (*Cerul și pământul*)⁹.

De asemenea, ne-au fost comunicate câteva versuri dintr-o colindă pe care o cânta, la Dalboșeț, corul bisericesc – *În orașul Betleem*: „În orașul **Betleem** / Veniți, creștini, să-L vedem, / Că S-a născut fără de Tată / Din cea Fecioară curată.”¹⁰.

Din localitatea Borloveni, Nicolae Ursu a cules următoarele colinde care conțin același toponim: „Edene, Edene, / Și tu **Vitleeme**, / Gătește-te-acuma bine, / Că Mesia vine”¹¹; „Bucurați-vă și vă veseliți toți oamenii, toți oamenii, / Căci pe Cristos împăratul l-au născut. (bis) / Trei crai de la răsăritul **Vicleemului** au pornit, au pornit / Și cu daruri înainte i-au ieșit. (bis)”¹².

EDEN (în limba ebraică – „frumusețe”) este „un ținut din Răsărit în care a fost grădina Raiului”¹³, prefigurând și Împărăția Cerurilor sau frumusețea fericirii veșnice. Inițial, a reprezentat locul în care Dumnezeu i-a așezat pe primii oameni, Adam și Eva, dar, după căderea lor în păcat, au fost alungați din Eden. Este cunoscut și sub numele de *Rai* sau *Paradis* (ca loc de răsplătire în viața veșnică), fiind totuși diferit de Cerul în care locuiește Dumnezeu¹⁴.

Ca simbol, Edenul apare cu preponderență în scrierile legate de creștinism, precum și în textele colindelor sau în alte creații specifice obiceiului colindatului. De menționat că, în fiecare cultură tradițională, arhetipului edenic i s-au adăugat valori caracteristice, de regulă morale. În folclorul românesc și, în special, în unele colinde, Raiul este plasat adesea în vârful muntelui, iar alteori – în cerul cel mai de sus (al nouălea). Pe lângă aceste aspecte, mai există credința că la sărbătorile importante – Crăciun, Bobotează sau Paști – se deschid cerurile, iar sufletele tuturor celor ce mor în aceste zile intră direct în Cer, fără a fi oprite¹⁵.

În următorul text cules din localitatea Borloveni se poate remarca personificarea, prin adresare directă, a acestui nume propriu, sub forma unui îndemn de a se pregăti pentru a-L

⁸ Florina-Maria Băcilă, 36 de ani, profesoară, Timișoara, originară din Dalboșeț.

⁹ De regulă, aceste texte sunt cântate din anumite cărți bisericești și cunoscute pe scară largă de credincioși.

¹⁰ Ion Băcilă, 82 de ani, rapsod, fost dirijor al corului Bisericii Ortodoxe din Dalboșeț.

¹¹ Nicolae Ursu, *Cântece și jocuri populare românești din Valea Almăjului (Banat)*, București, Editura Muzicală, 1958, p. 173. Precizăm că, în lucrarea de față, redarea fonetică a textelor este aproximativă, cu respectarea scrierii cu *î* a textelor culese de Nicolae Ursu.

¹² Id., *ibid.*, p. 174.

¹³ Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, 2005, p. 127.

¹⁴ Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2001, p. 148.

¹⁵ Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea, 2007, p. 444.

întâmpina pe Mesia: „**Edene, Edene**, / Și tu Vitleeme, / Gătește-te-acuma bine, / Că Mesia vine”¹⁶.

IERUSALIM (cu varianta *Rusalim*) este un oraș (capitală) din regiunea istorică Palestina, cel mai important centru pentru creștinism, dar și pentru religiile iudaică și islamică. Totodată, e și simbolul păcii (inclusiv prin structura numelui, care în ebraică înseamnă „orașul / cetatea / lăcașul păcii”¹⁷), al Bisericii creștine și al Împărăției lui Iisus, deschisă tuturor popoarelor, cu trimitere la Ierusalimul Ceresc, care nu reprezintă Raiul sau Paradisul consacrat, ci absolutul, cel situat dincolo de sensul conferit lui în tradiție¹⁸.

Datorită faptului că unele dintre cele mai importante momente din viața lui Iisus Hristos s-au legat de acest oraș, menționăm apariția numelui într-un cântec de stea folosit și în Valea Almăjului: „Trei crai de la Răsărit / Cu steau-au călătorit / Și-au ajuns precum citim / Până la **Ierusalim**.”¹⁹

Într-o colindă din Bozovici, denumirea orașului apare în forma sa cunoscută în zonă: „La rîu la Iordan ci-am dusî, (bis) / Frumos nume că ț-am pusî, (bis) / (B) Ț-am pus bunul Dumniedzăuî, (bis) / Sus la **Rusalim** ci-am dus, (bis) / (B) Și-acolo să-m stăpînieșci (bis) / Și-încă jios să potriveșci. (bis)”²⁰. Remarcăm în text integrarea numelui în discuție într-o secvență strâns legată de cele anterioare ei, îmbinând realitatea biblică (botezul în râul Iordan) cu perspectiva preluării stăpânirii spirituale asupra întregului univers.

IORDANUL este cel mai mare râu din Palestina, devenind renumit îndeosebi după botezarea lui Iisus de către Ioan Botezătorul.

În localitatea Bozovici – centrul zonei Almăjului –, exista din bătrâni un colind (inclusiv în culegerea lui Nicolae Ursu) ce înfățișează un tablou dialogat, în care Dumnezeu și sfinții stau la o masă și povestesc: „Tu, Doamnă, cînd ci-ai făcut (bis) / Încă io ci-am sprijonit, (bis) / Și la **Iordan** că ci-am duso (bis) / Și numie frumos ț-am pus. (bis) / Ț-am pus bunul Dumniedzău, (bis) / Ca să nîe fierieșci de rău. (bis)”²¹. Din text rezultă că râul unde a fost botezat Iisus ar constitui locul unde I s-a dat numele Pruncului, deși, așa cum se știe, episodul botezului se petrece, conform scrierilor biblice, abia la vârsta de 30 de ani. În felul acesta, textul biblic este adaptat la realitatea tradițională românească, în care există obiceiul generalizat ca, la botez, copiii să primească și numele.

O altă variantă a aceluiași colind a fost culeasă tot din Bozovici: „Grăi bătrînu Crășiunî: (bis) / (B) Io-s bătrîn și dă dămultî (bis) / Cîn’Tu, Doamnă, ci-ai născutî, (bis) / (B) Și-încă io ci-am sprijonitî (bis) / ‘N ciasta poală dă vășmînt. (bis) / (A) La rîu la **Iordan** ci-am dusî, (bis) / Frumos nume că ț-am pusî, (bis) / (B) Ț-am pus bunul Dumniedzăuî (bis)”²². Dincolo de indicarea numelui râului unde Iisus primește botezul, textul relevă și faptul că bătrînul Crăciun (preluând atribuția nașului din mentalul tradițional românesc) Îi atribuie lui Iisus numele *Dumnezeu* în sens larg – moment relatat, în contextul unei întruniri specifice, tot

¹⁶ Nicolae Ursu, *op. cit.*, p. 173.

¹⁷ Victor Aga, *op. cit.*, p. 170.

¹⁸ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, volumul 2, *E-O*, București, Editura Artemis, 1995, p. 143.

¹⁹ Este singura strofă din această colindă comunicată de Nicolae Andrei, 63 de ani, profesor de istorie-geografie, Bănia, născut la Prilipeț.

²⁰ Nicolae Ursu, *op. cit.*, p. 170.

²¹ Id., *ibid.*, p. 169.

²² Id., *ibid.*, p. 170.

de tip tradițional, în jurul unei mese, la care se reunesc atât personaje biblice (Dumnezeu, Maica Domnului, sfinții), cât și „boierii” (prefigurare a gazdei, în general).

Acest colind este întâlnit și la Prilipeț, sub o altă variantă: „Grăia bătrînul Crășiunu: (bis) / Ieu-s bătrîn și dă dămult. / Cîn'Tu, Doamnă, ci-ai născuto, / Io-m brață ci-am sprijînit. / (B) La rîu la **Iordan** ci-am dusî, (bis) / Frumos numie șie ț-am pus? / Ț-am pus numie Isus Cristosu (bis)”²³. În această variantă, numele primit la botezul în râul Iordan este cel consacrat – *Iisus Hristos*.

Amintim aici și un text bisericesc, folosit tot în perioada sărbătorilor de iarnă, de praznicul Bobotezei, când preotul sfințește casele, prilej cu care se cântă *Troparul Botezului Domnului*: „În **Iordan** botezându-Te Tu, Doamne, închinarea Treimii s-a arătat; că glasul Părintelui a mărturisit Ție, Fiu iubit pe Tine numindu-Te; și Duhul în chip de porumb a adeverit întărirea cuvântului. Cel ce Te-ai arătat, Hristoase Dumnezeule, și lumea ai luminat, mărire Ție!”.

Într-o localitate situată la porțile Almăjului – Petnic (zona Craina), așezare din care mulți locuitori s-au mutat în satele almăjene, îndeosebi prin căsătorie –, se obișnuia ca, la praznicul Bobotezei (6 ianuarie), preotul și credincioșii să meargă la râul apropiat pentru a sfinți apele (moment când „se botează vânturile”). Atunci se cântă un text special, *La marginea râului*, specific acestei sărbători creștine; cunoscut ca fiind un „cântec din părinți”, el s-a transmis oral, din generație în generație, suferind modificări, și redă în versuri scena biblică a botezării Fiului lui Dumnezeu în râul Iordan de către Ioan Botezătorul²⁴: „La marginea râului, / în apa **Iordanului**, / vedem lucruri minunate, / de toți sfinții laudate. // Astăzi Hristos în **Iordan** / Se botează de la Ioan, / astăzi și Sfântu' Ioan / vine către **Iordan**. [...] // Atunci Ioan a cutezat / și mâna și-a ridicat, / în **Iordanul** cel curat / pe Hristos L-a botezat. // În ceas ce S-a botezat, / **Iordanul** i-a înturnat, / iară cerul s-a deschis, / pe Hristos rază-a cuprins.”²⁵. Utilizarea adjectivului *curat* în vecinătatea numelui propriu discutat trimite la ideea de sfințire / purificare a apelor la praznicul Bobotezei, în strânsă legătură cu una dintre arătările Sfintei Treimi.

*

După cum se poate constata din cele de mai sus, în cadrul textelor ceremoniale (colinde, cântece de stea, tropare) din Almăj pot fi reperate unele toponime biblice, ale căror ocurențe sunt menționate atât în concordanță cu scrierile biblice, cât și prin transpuneri în contexte cu personificări sau analogii cu comunitatea tradițională românească, aspecte specifice, de altfel, acestor tipuri de creații.

Numele proprii analizate în studiul de față vin să ilustreze faptul că, în mentalul autohton, textele integrate în sărbătorile din această perioadă sunt strâns legate de evenimentul biblic al nașterii lui Iisus Hristos, chiar și atunci când ele nu sunt fidele relatărilor scripturistice, iar acțiunile rămân preponderent legat de creștinism, de caracterul general al sărbătorilor de iarnă – cu funcție augurală, purtător de lumină și bucurie.

²³ Id., *ibid.*, p. 171.

²⁴ Cf. *Evanghelia după Matei*, cap. 3; *Evanghelia după Marcu*, cap. 1; *Evanghelia după Ioan*, cap. 1.

²⁵ Iosif Pușchiță, 75 de ani, cantor, Petnic.

BIBLIOGRAFIE:

Aga, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Învierea, 2005.

Boldureanu, Ioan Viorel, *Etnologie și folclor. Cultură tradițională orală. Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.

Braniște, Ene, Braniște, Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2001.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul 2, E-O, București, Editura Artemis, 1995.

Douglas, J. D., *Dicționar biblic*. Traducere de Liviu Pup și John Tipei, Oradea, Societatea Misionară Română, Editura Cartea Creștină, 1995.

Evseev, Ivan, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea, 2007.

Papană, Ovidiu, *Colinda în Mehala: o restituire necesară*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.

Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999.

Ursu, Nicolae, *Cântece și jocuri populare românești din Valea Almăjului (Banat)*, București, Editura Muzicală, 1958.

Informatori:

Nicolae Andrei, 63 de ani, profesor de istorie-geografie, Bănia, născut la Prilipeț.

Florina-Maria Băcilă, 36 de ani, profesoară, Timișoara, originară din Dalboșeț.

Ion Băcilă, 82 de ani, rapsod, fost dirijor al corului Bisericii Ortodoxe din Dalboșeț.

Iosif Pușchiță, 75 de ani, cantor, Petnic.

Elena Surulescu, 61 de ani, învățătoare, Gârbovăț.

Perioada în care au fost făcute anchetele: 2012-2014.

Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).